

ЗАСТОСУВАННЯ СТАНДАРТІВ АУДИТОРСЬКОГО КОНТРОЛЮ ДЛЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЙМОВІРНОСТІ БАНКРУТСТВА

У статті сукупність заходів антикризової діяльності охоплює такі послідовні етапи: аналіз ризиків, контроль за ризиками та їх фінансування. Кожний з цих етапів передбачає здійснення різноманітних організаційно-методичних заходів. Наслідки банкрутства зумовлюють необхідність створення антикризового управління, яке, передбачає застосування стандартів аудиторського контролю.

A full package of anti-crisis measures involves the following successive stages: risk analysis, risk control and risk financing. Every stage presupposes different organizational and technical measures. Negative effects of insolvency determine necessity to create an anti-crisis management system, which, in particular, envisages use of financial control standards.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Еволюція системи управління бізнесом підтверджує, що соціально-економічні системи орієнтовані на зростаючий рівень нестабільності і, зокрема, новизну подій і дедалі меншу передбачуваність майбутнього. Антикризовий менеджмент у значній частині проблем, що підлягають розв'язанню, є ризикованим. У тих чи інших кризових ситуаціях виникає множина ризиків різних за змістом, характером і джерелами прояву. Зниження управлінського ризику вимагає застосування відповідних підходів, які повинні передбачати комплекс конкретних антикризових заходів для необхідної і можливої зміни умов діяльності суб'єкта господарювання. Такий комплекс конкретних заходів складає зміст управлінської діяльності, що реалізується відповідними управлінськими рішеннями, які є провідним елементом цього процесу. В основі методики управлінської діяльності лежить, зокрема, процесний підхід – ключова увага зосереджена на послідовності дій управлінської команди, що створює підґрунтя для застосування певної логіки та аналізу інформації. Важливими умовами прийняття рішень є релевантні і нерелевантні інформаційні умови. Відоме визначення Норберта Вінера [1, с.338], згідно з яким інформацією вважаються дані, які знижують невизначеність у знаннях про об'єкт управління, зовнішнє середовище з погляду наслідків управління. Ризик конкретного управлінського рішення залежить не лише від наявної інформації, але й від того, яким чином аналізується і подається інформація.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Питанням застосування аудиторського контролю у антикризовому управлінні промислового підприємства присвячено низку наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, зокрема, К. Друрі, Р. Монтомері, В. Вітлінського, І. Пилипенка, В. Ступакова, О. Редька, О. Терехова, О. Терещенка та інш.

В. Ступаков наголошує, що перевагою використання внутрішніх механізмів нейтралізації ризиків є більш висока міра альтернативності управлінських рішень, що приймаються, незалежно від інших суб'єктів підприємництва [2, с.254].

Слушною є думка І. Пилипенка та О. Редька, які наполягають, що ризик може мати кумулятивний ефект синергізму. Властивий ризик та ризик контролю є ризиками об'єкта перевірки і вони не залежать від аудитора, а ризик невиявлення – це суб'єктивно притаманний ризик безпосередньо аудитора, перш за все виконавця процедур (того хто або планує перевірку або перевіряє). МСА рекомендують не зосереджуватися на визначення окремих видів аудиторського ризику, а посилаються на необхідність врахування комбінованої оцінки «ризиків суттєвого викривлення» [3, с.17].

О. Терехов наполягає, що аудиторський ризик тісно пов'язаний із самою функцією засвідчення, оскільки аудит – це досить складний процес зниження інформаційного ризику. Практика аудиту в його сучасних формах завжди має дві основні мети: 1) зниження інформаційного ризику; без досягнення цієї мети аудит виглядає неспроможним з погляду користувачів бухгалтерської звітності; 2) зниження аудиторських ризиків; без досягнення цієї мети аудит неспроможний і з точки зору клієнтів, і з точки зору самої аудиторської фірми, яка може опинитися під загрозою банкрутства [4, с.349].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Як правило, різноманітні аспекти ризикології, антикризового управління, внутрішнього контролю та застосування міжнародних стандартів аудиту (МСА) в практиці роботи промислових підприємств розглядаються авторами окремо. Огляд публікацій останніх років свідчить, що комплексні дослідження застосування стандартів аудиторського контролю у практиці антикризового управління в економічній літературі – відсутні, що обумовило вибір напряму дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є визначення можливості застосування моделі аудиторського контролю в процесі антикризового управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ризики як об'єкт антикризового управління – це ймовірність настання певних подій, які можуть негативно вплинути на досягнення підприємством встановлених цільових орієнтирів. Найповніша сукупність заходів антикризової діяльності охоплює такі послідовні етапи: аналіз ризиків, контроль за ризиками та фінансування ризиків. Кожний із цих етапів передбачає здійснення різноманітних організаційно-методичних заходів. На етапі аналізу ризиків здійснюється ідентифікація, квантифікація ризиків та визначення послідовності подальших подій на підставі загальної оцінки ризику в даній конкретній ситуації. Найскладнішим завданням, яке необхідно розв'язати у процесі управління ризиками, є підбір адекватних показників оцінки ризиків, індикаторів раннього попередження та формулювання критеріїв їх інтерпретації. Комплексна діагностика ризиків дає змогу простежити не лише їх розвиток та сфери поширення, а й негативні наслідки кумуляції таких ризиків, тобто взаємного їх впливу і нагромадження. Квантифікація ризиків передбачає застосування двох взаємопов'язаних аспектів: максимальний розмір збитків до якого може привести даний ризик та ймовірність настання події, яка може причинити максимальні збитки. Спостереження за перебігом процесів в об'єкті управління здійснюється за допомогою контролю, спрямованого на уникнення ризику, його мінімізацію, локалізацію та розсіювання.

Аналіз можливих дій щодо реалізації заходів відносно ризиків являє собою матрицю залежності між частотою ризикових операцій та параметрами ризику (рис. 1).

Рис. 1. Управління ризиком

Уникнення ризиків означає просте ухилення від дій, пов'язаних з ризиком, проте ухилення від ризиків означає відмову від прийняття рішення, що само по собі стає економічно незрозумілим. Безумовно, про уникнення може йтися лише при наявності альтернативних рішень, які є менш ризикованими. У тій ситуації, коли можливості раціонального уникнення ризику вичерпані, постає проблема використовувати інші заходи, спрямовані на зменшення ризику. Такими заходами є система внутрішнього контролю, яка містить такі складові:

- середовище контролю;
- процес оцінки ризиків суб'єкта господарювання;
- інформаційні системи, в тому числі пов'язані з ними відповідні бізнес-процеси, що стосуються фінансової звітності, та обмін інформацією;
- процедури контролю та моніторинг заходів контролю.

Спосіб, в який реалізується внутрішній контроль, може бути різним залежно від розміру і складності структури, а розподіл внутрішнього контролю на п'ять складових забезпечує корисну концептуальну основу і дозволяє вивчити, як різні аспекти внутрішнього контролю суб'єкта господарювання можуть вплинути на аудит. Внутрішній контроль, здійснюваний службою контролінгу підприємства, повинен бути спрямований на підтримання суб'єкта антикризового управління під час прийняття управлінських рішень.

На ранніх стадіях розвитку контролінгу до його компетенції відносили здійснення внутрішнього аудиту, однак згідно із сучасними моделями корпоративного управління, забезпечення життєдіяльності підприємства має бути спільним завданням служби контролінгу та внутрішнього аудиту. Завдяки синхронному впровадженню цих інституцій можна сповна використати ефект синергізму, а отже це має бути одним із першочергових кроків побудови антикризового менеджменту [5, с.102–103]. Доповнюючи одна одну ці служби промислового підприємства виконують завдання контролю ризиків та контролінгу, що дає змогу максимально використати потенціал синергізму.

Внутрішній аудит є дієвим, багатофункціональним (інтегрованим) засобом контролю призначеним забезпечити оптимізацію управлінських рішень. Внутрішній аудит сприяє виявленню найсуттєвіших ризиків у фінансово-господарській діяльності підприємства, здійснює контроль ефективності ризик-менеджменту та оцінює потенціал ризику в системі інформаційного забезпечення керівництва.

Служба внутрішнього аудиту має виконувати такі завдання:

- перевірка внутрішнього контролю, моніторинг його функціонування, а також надання рекомендацій щодо його вдосконалення;
- перевірка фінансової і господарської інформації, достовірності та зіставності показників бухгалтерського, управлінського, податкового обліку. Цей елемент може включати перевірку способів, що застосовуються для визначення, виміру, класифікації цієї інформації і складання звітності про неї та конкретний запит щодо окремих статей, у тому числі детальне тестування операцій, залишків на рахунках і процедур;
- контроль за організацією та функціонуванням системи бухгалтерського, управлінського та податкового обліку;
- перевірка забезпечення збереження та умов зберігання запасів;
- оцінювання економічності і продуктивності фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання та його окремих підрозділів та відповідності діяльності менеджменту інтересам власників (акціонерів);
- оцінювання адекватності системи внутрішнього контролю, її відповідності ступеня потенційного ризику, притаманного різним сферам діяльності;
- виявлення потенційних збитків, сприятливих умов для шахрайства, зловживань та незаконного привласнення активів підприємства;
- перевірка надійності та ефективності інформаційних систем та комунікацій;
- моніторинг дотримання працівниками підприємства строків документообігу, процедур проведення розрахунково-платіжних операцій;
- оцінювання дієвості антикризового контролінгу та адекватності заходів з управління ризиками;
- перевірка дотримання законів, нормативних актів та інших зовнішніх
- вимог, а також політики, директив управлінського персоналу та інших внутрішніх регламентів.

Таке широке коло завдань не визначає відсутності та доцільності виконання процедур зовнішньої перевірки незалежними аудитором. Навпаки, Міжнародним стандартом аудиту (МСА) 610 «Розгляд роботи внутрішнього аудиту» [6, с.780] встановлено, що роль внутрішнього аудиту визначається управлінським персоналом і його цілі відрізняються від цілей зовнішнього аудитора, призначенням якого є надання незалежного висновку щодо фінансових звітів суб'єкта господарювання. Незалежність внутрішнього аудиту та забезпечення виконання ним своїх функцій може бути забезпечена лише за умов підпорядкування цієї інституції вищому рівню управління – ревізійній комісії, яка призначається з числа акціонерів або наглядовій раді.

Висновки служби внутрішнього аудиту використовуються відділом контролінгу, уповноваженим органом власників, якому повинна підпорядковуватися ця служба, виконавчою дирекцією, керівництвом підрозділу, який перевірявся та зовнішнім аудитом. За таких умов перевірка ефективності діяльності менеджменту підприємства стане головним завданням служби внутрішнього аудиту. Необхідність такої роботи зумовлена тим, що помилки менеджменту є суттєвим чинником ризику, а несвоєчасне реагування та виявлення помилкових рішень унеможлиблює їх корекцію.

Внутрішній аудит виконує завдання з перевірки системи внутрішнього контролю, підтримки корпоративного управління та сприяння антикризовому менеджменту. Що стосується розповсюдження системи внутрішнього аудиту в Україні, то, як правило, такі служби створені банківськими установами, холдингами і корпораціями з іноземними інвестиціями, які мають розширену структуру відділень, філій та представництв. За дослідженнями, проведеними Міжнародною фінансовою корпорацією у 51,3% акціонерних товариств України служба внутрішніх перевірок підпорядковується виконавчим органам товариства, у той же час в економічно розвинених країнах 55% таких служб підзвітні аудиторському комітету, який діє при раді директорів компаній, 22% – виконавчому керівництву і 25% – фінансовому директору чи контролеру. Переважна більшість металургійних підприємств не має у структурі служби внутрішнього аудиту, а тим більше одночасно дві служби – внутрішнього аудиту та контролінгу.

Відповідно до МСА 570 «Безперервність» [6, с.623] при підтвердженні достовірності фінансової звітності аудитор повинен визначити, чи існують події або обставини та відповідні ділові ризики, що можуть поставити під сумнів здатність суб'єкта господарювання продовжувати свою діяльність на безперервній основі. Зі сторони інвесторів, однією з умов є проведення аудитом тестування на наявність ознак чи подій, що можуть підвищувати ризик банкрутства підприємства або його неспроможності. Тому аудит є дієвим інструментом контролю з питань запобігання банкрутству.

Головною метою аудиту є оцінювання потенційної життєздатності підприємства на підставі експертизи публічної звітності, аналізу фінансово-господарської діяльності та верифікації планів антикризових заходів. Аудитори завжди переслідують дві основні мети: оцінити умови виникнення і зниження інформаційного ризику до прийнятного рівня; оцінити і понизити до прийнятного рівня аудиторський ризик. Можливість одночасного досягнення цих цільових установок, як правило, пов'язана з рядом труднощів і обмежень, які зумовлені в першу чергу різними поглядами на цю проблему з боку суб'єкта господарювання і організації, що здійснює аудит цього суб'єкта, тобто проблема дійсно знаходиться на стику інтересів названих структур.

У той же час оцінка величини і значущості того або іншого ризику, а також пошук підходів до їх зниження при виконанні різних аудиторських завдань є первинним завданням аудиторів, а не системи управління суб'єкта господарювання. Аудитор не може бути абсолютно впевненим у тому, що в інформаційних потоках, що піддаються перевірці, не містяться різні за своїм характером спотворення. При цьому модель аудиторського ризику враховує саме ті складові, які в цілому впливають на попередження ймовірності загрози банкрутства суб'єкта господарювання. Сукупний ризик, який, зазвичай, називають аудиторським ризиком, не можна звести до нуля, як і сукупний ризик антикризового

управління. Тому завдання полягає лише в тому, щоб, по можливості, знизити його до найбільш прийняттого мінімуму, що дозволяє отримувати відносно достовірні і оптимальні результати.

Оскільки більшість ризиків бізнесу з часом матимуть фінансові наслідки, а відтак і вплив на фінансові звіти підприємств, для попередження ймовірності загрози банкрутства необхідно активніше застосовувати стандарти контролю з використанням моделі аудиторського ризику. Модель аудиторського ризику має таку форму:

$$DAR = IR \cdot CR \cdot DR \cdot AR, \quad (1)$$

де DAR – ризик аудита (Desired audit risk); IR – невід’ємний ризик (Inherent risk); CR – ризик неефективності внутрішнього контролю (Control risk); DR – ризик не виявлення помилок (Detection risk); AR – ризик зловживань (Abuse risk).

Ризик, пов’язаний із завданням із надання впевненості є ризиком того, що аудитор висловить невідповідну думку про те, що інформація, яка є предметом перевірки, не суперечить відповідним критеріям у всіх суттєвих аспектах [1, с.108]. Небезпека наявності в бухгалтерській звітності значних невідповідностей у даній моделі представлена трьома множниками (IR – невід’ємний ризик, CR – ризик неефективності внутрішнього контролю та AR – ризик зловживань), а небезпека того, що які-небудь значні невідповідності у бухгалтерській звітності не будуть виявлені під час аудиторської перевірки, – лише одним (DR – ризик не виявлення помилок) (рис. 2).

Кожен із перерахованих ризиків обумовлений сукупним впливом цілого ряду чинників, які несуть в собі різний ступінь невизначеності, що не дає можливості у кожному конкретному випадку дати однозначні відповіді з приводу міри їх впливу як на перелічені вище приватні ризики, так і на аудиторський ризик в цілому. Суб’єкти господарювання дотримуються розробленої стратегії досягнення своїх цілей та залежно від характеру своєї діяльності та галузі регуляторного середовища, у якому вони функціонують, а також розміру та складності, стикаються з багатьма ризиками бізнесу.

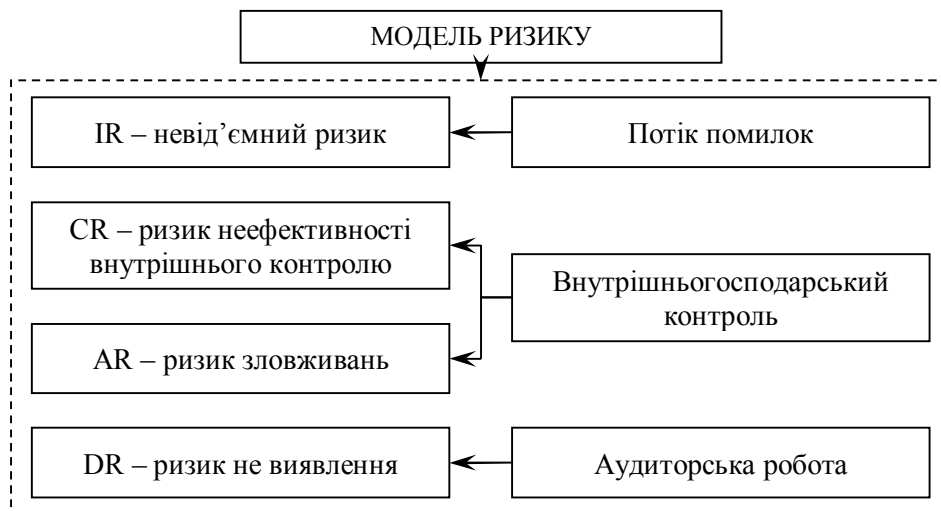

Рис. 2. Стандарти контролю бухгалтерської звітності

Ризики бізнесу є ширшими порівняно з суттєвими викривленнями фінансових звітів, хоча вони й охоплюють останні. Ризик бізнесу, зокрема, може виникнути в результаті змін або через їх складність, хоча нездатність визнати необхідність змін також може призвести до виникнення ризику. Розуміння ризиків бізнесу збільшує ймовірність виявлення ризику суттєвого викривлення, проте аудитор не несе відповідальність за виявлення або за оцінку всіх ризиків бізнесу.

Завданням антикризового менеджменту є визначення ризиків бізнесу та розроблення підходів щодо їх подолання. Такий процес оцінки ризиків є складовою внутрішнього контролю. Під системою внутрішнього контролю розуміються політика або певні процедури (засоби внутрішнього контролю), які керівництво суб'єкта господарювання застосовує для цілей найбільш ефективного ведення фінансово-господарської діяльності, забезпечення збереження активів, запобігання і виявлення фактів шахрайства і помилок, дотримання точності і повноти бухгалтерських записів і своєчасного формування відносно достовірної бухгалтерської звітності.

Внутрішній контроль визначається і реалізується для усунення визначених ризиків бізнесу, які загрожують досягненню будь-яких цілей. Отримання розуміння внутрішнього контролю передбачає оцінку структури контролю і врахування її реалізації на практиці. Оцінка структури контролю включає визначення здатності певного заходу контролю (взятого окремо або у поєднанні з іншими) ефективно запобігти, або виявляти і виправляти суттєві викривлення звітності. Реалізація того чи іншого заходу контролю на практиці означає, що цей контроль існує і підприємство використовує його повною мірою. Обсяг і характер ризиків, пов'язаних з внутрішнім контролем, варіюється залежно від характеру і особливостей застосовуваних інформаційних технологій, які потенційно забезпечують переваги в ефективності і результативності системи внутрішнього контролю, оскільки дозволяють підприємству: послідовно застосовувати попередньо визначені правила бізнесу та швидко здійснювати складні розрахунки при обробці значних обсягів даних та господарських операцій; посилити вчасність, достовірність, наявність і точність інформації; сприяти впровадженню додаткових методів аналізу інформації та її інтерпретації; посилити здатність здійснювати моніторинг результатів фінансово-господарської діяльності, облікової політики; зменшити ризик уникнення контролю; посилити здатність забезпечувати розмежування обов'язків шляхом запровадження контролю безпеки у прикладних і операційних системах та в базах даних.

Контрольне середовище, як правило, визначають такі чинники: діяльність ради директорів і його комітетів; філософія керівництва і стиль його роботи; організаційна структура суб'єкта господарювання, зокрема вживані прийоми наділу повноваженнями і відповідальністю; система контролю з боку керівництва, у тому числі через систему внутрішнього аудиту, кадрову політику і розподіл обов'язків. Ризик системи контролю необхідно оцінювати як високий, якщо: системи бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю економічного суб'єкта неефективні; оцінка ефективності систем бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю недоцільна.

Крім того, МСА 240 «Відповідальність аудитора за розгляд шахрайства під час аудиторської перевірки фінансових звітів» [6, с.348] вимагає відрізнити шахрайство управлінського персоналу від помилок та розглядає два різновиди шахрайства, які мають значення для аудитора, тобто викривлення внаслідок незаконного привласнення активів та викривлення, які є результатом неправдивої фінансової звітності. Для аудитора важливі два типи навмисних викривлень: викривлення, що є результатом неправдивої фінансової звітності та виправлення, що є результатом незаконного привласнення активів підприємства посадовими особами. Неправдива фінансова звітність часто включає уникнення контролю управлінським персоналом структурних підрозділів підприємства, який в цілому справляє враження ефективного функціонування. Відповідальність управлінського персоналу полягає у забезпеченні та нагляду організації та функціонування контролю для отримання обґрунтованої впевненості щодо надійності звітності, ефективності роботи та відповідності законодавству. Такі заходи зменшують, але не виключають повністю ризики викривлень. Ризик не виявлення суттєвого викривлення внаслідок шахрайства є вищим за ризик не виявлення внаслідок помилки, оскільки для шахрайства можуть використовуватись досить складні та ретельно організовані схеми приховування, наприклад, підробка, навмисний пропуск операцій, або невірне подання інформації. Для отримання інформації, яка необхідна для ідентифікації ризиків суттєвих викривлень внаслідок шахрайства необхідно: отримати

відповіді на запити щодо нагляду управлінського персоналу за процесами управління для ідентифікації та реагування на ризики шахрайства та внутрішній контроль, який було встановлено для зменшення цих ризиків; розглянути кількість присутніх факторів ризику шахрайства; вивчити будь-які незвичайні або неочікувані зв'язки, які було ідентифіковано під час проведення аудиторських процедур; розглянути іншу інформацію, яка може допомогти в ідентифікації ризиків суттєвих викривлень внаслідок шахрайства.

Ризиком невиявлення вважається ризик того, що аудиторські процедури, вживані при перевірці, по суті, достатньо не сприятимуть виявленню істотних спотворень як у сальдо рахунків, так і класах операцій. Ризик не виявлення – це суб'єктивно притаманний ризик безпосередньо аудитора, перш за все виконавця процедур. Ризик не виявлення зворотно пропорційний ризику викривлень на рівні тверджень. Чим більше, на думку аудитора, існує ризик суттєвого викривлення, тим менший слід прийняти рівень ризику не виявлення. І навпаки, що стосується оцінки ризиків, то західні теоретики ризику визнають вимірювання ризику у абсолютних або відносних величинах не тільки проблематичним, але й формальним, тому використовуються такі оцінки ризику як низький, середній. Великий, що має абсолютну суб'єктивність судження і такий же рівень відносності. Якщо рівень впливу зовнішніх факторів оцінюється як низький або незначний, систему внутрішнього контролю на об'єкти перевірки визначено як ефективну та надійну, то ризик не виявлення можливо оцінити як високий і загальний ризик аудиту теж виявляється високим.

Висновки і перспективи подальших розробок. Нагальним завданням антикризового контролінгу є зниження вірогідності некоректностей фінансової звітності суб'єкта господарювання, яке здійснюється на різних ділянках контролю, найважливішими з яких є безпосередньо система внутрішнього контролю та власне незалежна аудиторська перевірка.

Тому впровадження стандартів контролю для попередження ймовірності загрози банкрутства за допомогою моделі аудиторського ризику, яка враховує невід'ємні ризики господарювання, ризики неефективності внутрішнього контролю та аудиту, ризики своєчасного не виявлення помилок внутрішнього контролю та ризики зловживань дасть змогу ефективно застосовувати інструментарій контролінгу в системі антикризового менеджменту.

Список використаної літератури

1. Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємстві: [монографія] / В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.
2. Ступаков В. С. Риск-менеджмент / В. С. Ступаков, Г. С. Токаренко. – М.: Финансы и статистика, 2006. – 288 с.
3. Пилипенко І. І. Стандарти аудиту та етики / І. І. Пилипенко, О. Ю. Редько – К.: «Інформаційно-аналітичне агентство», 2007. – 277 с.
4. Терехов А. А. Аудит / А. А. Терехов. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 512 с.
5. Терещенко О. О. Управління фінансовою санацією підприємств / О. О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2006. – 552 с.
6. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики; [пер. з англ. / О. В. Селезньов, О. Л. Ольховікова, О. В. Гик, Т. Ц. Шарашидзе, Л. Й. Юрківська, С. О. Куліков]. – К.: «ІАМЦ АУ «СТАТУС», 2006. – 1152 с.
7. Пилипенко І. І. Аудит: застосування міжнародних стандартів в аудиторській практиці України / І. І. Пилипенко, Н. І. Гаєвська, В. О. Шевчук. – К.: «ІАМЦ АУ «СТАТУС» – 2005. – 172 с.

Прийнято до друку 31.05.2012